HET NATIONAAL MUSEUM VORMEN WE TEZAMEN

Traditie van Ka'i orgel: levend cultureel erfgoed

Curaçao, Aruba en Bonaire kennen tot nu toe een levendige ka'i orgel traditie. Vooral op Curaçao wordt er nog wekelijks gedanst op de tonen van deze cilinderpiano, begeleid door de wiri.
In de eerste aflevering over ka'i orgel (Ñapa 22 september 2004) is verhaald over geschiedenis van de ka'i orgel op Curaçao, de vroegere ka'i orgel-feesten en het belang van ka'i orgel-bouwer Serapio Pinedo. In deze tweede aflevering meer over de oorsprong van dit muzikale erfgoed, de Griekse en Turkse 'laterna' en enkele onderdelen van dit muzikale erfgoed.

De roots van de ka'i orgel liggen volgens bijna alle bronnen in Italië.* Italiaanse migranten namen eind 18e, begin 19e eeuw deze draagbare straatpiano naar Engeland. Een ondernemende pianomaker leerde zo vermoedelijk dit instrument kennen en ontwierp een eigen versie. Hoe dan ook, het is een feit dat de Engelsman Joseph Hicks, die in de jaren 1805 tot 1850 veel van deze cilinderpiano's produceerde, wordt genoemd als de uitvinder van de ka'i orgel.

Kasper Janse van het Pianola museum in Amsterdam, bevestigt dat de geschiedenis van de cilinderpiano nooit is gedocumenteerd. "Ze werden gemaakt door vaklieden in kleine bedrijven. Het waren nooit grote bedrijven. De eerste draaiorgels, bekend van het Nederlandse straatbeeld, hadden ook cilinders, tot de muziek op draaiboeken gezet werd. Dat was rond 1900", aldus Janse.

De straatorgels waren in de 19e eeuw ook bekend in Duitsland, Spanje, België en Griekenland, en Turkije. In Brussel werden ze gebouwd door Mazzoleti. Andere namen verboden aan de ontwikkeling van dit instrument zijn Guiseppa Chiappa, G. Fersani, en Capra, Rissone en Detoma.

De straatpiano belandde ook via Italiaanse migranten in Barquisimeto, Venezuela, waar de Curaçaoënaar Horatio Sprock (1866-1949) het leerde kennen, om daarna op Curaçao een eigen werkplaats op te zetten.

De ka'i orgel klonk eind 19e, begin 20e eeuw eerst alleen op de deftige feesten in de salons van de welgestelden. Het welluidende kastje werd spoedig daarna als een kostbare vracht met een karretje naar het platteland vervoerd om dienst te doen bij feesten bij mensen thuis of bij de talrijke picknicks van die tijd. Het kreeg daarna ook de originele functie: dat van straatinstrument. Terwijl, op een uitzondering na, de straatpiano's of ka'i orgels in Europa, Noord- Amerika, slechts als museumstuk dienen, zijn de klanken van de ka'i orgel bij ons nog steeds onmisbaar bij doopfeesten, communiefeesten, verjaardagen en culturele activiteiten, zoals in de huidige 'week van cultuur'.

LATERNO
Een opmerkelijke andere uitzondering is de Griekse en Turkse ka'i orgel, *laterna* genoemd. In Griekenland en Istanbul was deze muziek tot voor kort vast instrument bij dansfeesten, religieuze festivals en als entertainement op straat. Net als bij ons wordt de laterna begeleid door een speler op een ritmisch instrument: de 'defi' of 'def' (tamboerijn). Lokale maestro's lukte het om de melodieën op de uit Italië geïmporteerde cilinders te verrijken met Oosterse melodieën als syrto, kasabiko, of kasap. Aan die traditie kwam helaas een eind, toen in 1979 een van de grote meesters van de Griekse laterno, de in Istanbul geboren Nikos Armaos op 90 jarige leeftijd overleed.

De initiatieven die op Curaçao genomen voor overdracht van kennis van het herstellen en vernieuwen van de cilinders garanderen dat dit levende culturele erfgoed op onze eilanden een toekomst heeft. Dat was een cursus in de jaren tachtig, door Edgar Palm, in de jaren negentig op Landhuis Kenepa, onder leiding van Serapio Pinedo, en dit jaar, georganiseerd door Kas di kultura, door de Arubaan Alfonso 'Buchi' Boekhoudt. Over de bijdrage van deze en andere ka'i orgel componisten aan het verrijken van de ka'i orgel cultuur, volgt een derde aflevering.

Voor het bespijkeren zijn dunne lange spijkers nodig. Soms zijn die moeilijk te krijgen, zoals nu. Om het probleem van deze schaarste op te vangen, verwijdert Serapio Pinedo, geholpen door zijn wiri-speler Lorenzo 'Tou' Sambo de spijkers uit een oude cilinder, en spijkert ze recht voor hergebruik. Want op 28 november moet zijn 40e ka'i orgel gereed zijn.

De cilinder

Bij voorkeur gemaakt van mahoniehout, wordt gevormd door acht zijden van acht stukken hout die aan elkaar worden gelijmd. Met een beitel worden de stukken hout bewerkt. Met hulp van een draaibank wordt de cilinder rond gemaakt. Een cilinder meet 55,5 cm en komt dan overeen met het aantal hamers. De kroon moet 64 tanden bevatten, hierdoor wordt bepaald dat de speler 64 keer moet draaien om uit te komen waar een compositie begonnen is. Er zijn dubbele en enkele cilinders zijn, of met 64 of met 48 tanden. Dansers houden het meest van een cilinder met 64 tanden, omdat deze cilinder het einde van een compositie herhaalt. Een dubbele cilinder heeft 6000 of 7000 spijkers, terwijl een enkele 5000 bevat. Het exacte aantal hangt af van de wijze waarop de arrangeur een nummer opsmukt. Op elke cilinder gaan 8 muziekstukken en daarom nemen de spelers 2 of 3 cilinders mee naar een feest. Hoe dieper een spijker in de cilinder zit hoe fijner de klank wordt.

Tekst en foto Ieteke Witteveen, De serie 'Het Nationaal Museum vormen we tezamen' verschijnt ook in Extra en The Daily Herald. Reacties op en suggesties voor bijdragen zijn van harte welkom. U kunt het Nationaal Archeologisch-Antropologisch Museum bereiken op de Rouvilleweg 7, telefoon (09) 462.1933, fax (09) 462.1936 e-mail: *naam@cura.net*

Maduro & Curiel's Bank sponsorde de ka'i orgel die 28 november door Serapio Pinedo wordt overgedragen voor de collectie NAAM.

* Edgar Palm noemt als Duitsland als land van oorsprong.

Literatuur:
Arthur W.J.G. Ord-Hume, *Pianola, the history of a self playing piano*. London, 1984.
Serapio Pinedo, Inchi Witteveen, *Manual Ka'i orgel, Pilar di Memoria Musikal di Kórsou*, Publikashon 20 aña Grupo Trinchera 1995
Edgar Palm , *Handleiding bij de studie van onze kaha di orgel,* PROMUZA, 1992
Jos Gansemans, *Volksmuziekinstrumenten getuigen en resultaat van een interetnische samenleving,* 1989

Met dank aan Kasper Janse, Pianola Museum, Amsterdam, Nico Beker, Nico Beker, Ivo Martina en Serapio Pinedo.